

SUÁREZOVA TEORIE POMYSLNÝCH JSOUCEN A JEJÍ RECEPCE

DANIEL D. NOVOTNÝ, TF JU, České Budějovice, ČR

NOVOTNÝ, D. D.: F. Suarez: His Theory of Beings of Reason and Its Reception
FILOZOFIA 66, 2011, No 1, p. 35

The problem of non-being and intentionality has been among the topic subjects of Western philosophers from Parmenides to Quine. In medieval and post-medieval scholastics the issue was articulated mainly as *ens rationis* (a being of reason). The paper deals with the character and division of beings of reason in Francisco Suarez (1548 – 1617). An immanent critique of Suarez's theory is given as well. The paper offers also a brief outline of the history of its later reception by Baroque authors.

Keywords: Being of reason – Nonexistent objects – Non-being – Francisco Suarez – Scholastics – Intentionality

A. Pomyslná jsoucná: Scholastická tematizace problémů nebytí a intencionality. Metafyzika či ontologie je tradičně chápána jako nauka o jsoucnech jakožto jsoucnech. Tato disciplína se zabývá tím, co činí jsoucná jsoucný, snaží se nějak popsat a vysvětlit jejich bytí a realitu. Jistě se jedná o úctyhodný úkol. Ovšem neméně obtížný, ne-li obtížnější úkol je zachytit a uchopit nejsoucnost a to, co činí (či nečiní) nejsoucná nejsoucný, totiž nebytí a irealitu.

Asi více než u jiných filozofických problémů jsme v tomto případě konfrontováni s okamžitou reakcí, že se zde jedná o pseudo-problém. Jak řekl W. V. O. Quine, na tak zvaný ontologický problém „Co je?“ lze jednoduše a přesně odpovědět „Vše“. Tato odpověď ovšem není úplně uspokojivá, vezmeme-li v úvahu to, že *je* celá řada věcí, které vlastně *nejsou*. Například různé smyšlené osoby či bytosti z literatury, neuskutečněné či dokonce neuskutečnitelné události, sny, negativní vlastnosti jako je hloupost či nemoc, díry v kanále, stín. Existují také, alespoň v nějakém smyslu, různé společenské a ekonomické instituce, jako jsou soudy a peníze, které vlastně nejsou ničím mimo naše myšlení o nich. Pak jsou zde také „filozoficky podezřelá jsoucná“ jako významy slov, čísla, teoretické entity ve vědeckých teoriích, abstraktní jsoucná, univerzálie, množiny všech množin a podobně. Seznam by bylo možné dále rozšířit. Jsou tyto věci či nejsou? Zdá se, jako by v nějakém smyslu slova byly a v jiném smyslu slova nebyly.

To, že problém nebytí není triviální lze dále vidět v tom, že se zdá, že není možné popřít existenci žádné věci, protože když se o to pokusíme, o něčem tvrdíme, že to není, takže vlastně to, co být nemá, nějak nakonec přeci jen je. Quine nazývá tento problém „Platónovy vousy“ ([11], 21 – 28). Bylo by ovšem výstižnější nazývat tento problém

„Parmenidův cop“, protože s ním zápasil již Parmenidés a jedná se o spletenec dvou problémů, totiž problému *nebytí* a problému *intencionálního bytí*.¹

V tradici analytické filozofie se ujalo na dlouhou dobu řešení inspirované G. Fregem a rozpracované B. Russelem a Quinem, totiž že popření či tvrzení existence nějaké věci je výpovědí nikoli o této věci, ale o vlastnostech (funkcích, propozicích) a o tom, zda nějaká věc tyto vlastnosti má či nikoli. Jestliže chci například popřít existenci Ferdou-mravence, popírám, že by nějaká věc měla vlastnost být-Ferdou-mravencem. Není prý třeba uznat, že by měl Ferda mravenec ještě jakési jiné bytí ale nikoli reálnou existenci. Toto řešení pomocí „eliminace ontologických závazků“, které Russell původně vypracoval v polemice vůči Alexiu Meinongovi, je asi od sedmdesátých let stále více zpochybňováno rostoucím počtem logiků a filozofů. Současné neo-meinongovské teorie ukazují, že problémy nebytí a intencionality nejsou pasé.²

Třebaže většina současných diskusí nebytí a intencionálního bytí se inspiruje Meinongem, v dějinách západní i východní filozofie se tímto problémem zabývala celá řada autorů. Jedním z historicky nejvýznamnějších teoretiků „Parmenidova copu“ je španělský barokní filosof František Suárez. V této stati Suárezovu teorii představím a zhodnotím. Krátce zde nastíním i recepci Suárezovy teorie u dalších barokních autorů, především u dvojice skotistů Bartolomea Mastri a Bonaventury Belluta.³

Pokud v nějakém smyslu slova neexistující objekty „přijmeme“ (tj. odmítneme Frege-Russell-Quinovu eliminaci), máme různé možnosti, jak je chápat. Suárezovu teorii lze charakterizovat jako verzi *intencionalismu*, tj. přesvědčení, že neexistující objekty jsou závislé na našem myšlení, že to jsou čistě intencionální objekty. Opakem intencionalismu je *quasi-realismus*, tj. přesvědčení, že neexistující objekty jsou v nějakém smyslu slova na myšlení nezávislé. Drtivá většina barokních scholastiků zastávala nějakou z forem intencionalismu.⁴

¹ Polemiku vůči Parmenidovi vedl ve starověku Gorgiás z Leontín, známý svou tezí, že „nic není; pokud snad něco je, je to nepoznatelné; a pokud snad něco je a je to i poznatelné, pak to nelze sdělit druhým.“ K této starověké diskusi viz [1].

² Russell předložil své řešení v článku *On Denoting* v r. 1905 ([13], 479 – 493). Na vlastní jména (individua) aplikoval Frege-Russellovu strategii Quine [11]. K tématu existuje rozsáhlá literatura, viz např. [4].

³ Tato stať se opírá o výsledky mé doktorské práce *Beings of Reason: A Study in Scholasticism of the Baroque Era* (elektronicky dostupné přes ProQuest/UMI Dissertation publishing). Část výsledků této disertace byla publikována v angličtině (viz [6] – [8]), základní materiál tohoto článku je ovšem zde publikován poprvé.

⁴ Meinong sám je autorem třetího přístupu, totiž *neutralismu*, podle kterého neexistující objekty jsou „mimo bytí a nebytí“ a nejsou tudíž ani závislé, ani nezávislé na našem myšlení. Neexistující objekty lze pravdivě charakterizovat aniž by museli mít nějakou formu bytí či existence, viz ([2], 42 – 58). Quine [11] naráží pouze na dva typy teorií, intencionalismus (připisovaný McXovi) a possibilismus jakožto verzi *quasi-realismu* (připisovaný Wymenovi). V poněkud odlišném kontextu ontologie literární fikce Voltolini ([16], 223 – 247) rozlišuje mezi artefaktualismem, který lze velice zhruba chápat jako formu intencionalismu, a neo-meinongianismem, který Voltolini interpretuje (patrně chybně) jako platonismus, tj. jako formu *quasi-realismu*.

Scholastičtí metafyzikové nazývají neexistující objekty „pomyslná jsoucna“ (*entia rationis*). Přesněji řečeno takto nazývají *nutně* neexistující objekty. Kontingentně neexistujícím objektům přisuzují totiž jiný, v nějakém smyslu slova reálný, ontologický status. To neznamena, že by neuznávali zásadní rozdíl mezi pouze možnými a aktuálními jsoucnými, ale to, že možná jsoucna jsou podle jejich názoru bližší jsoucnům aktuálně existujícím než nemožným. Pomyslná jsoucna jsou tedy jsoucna, která *nemohou* existovat v aktuální realitě.

Třebaže teorie pomyslných jsoucen sloužily scholastikům především jako odpověď na problém nebytí a problém intencionality, snažili se těmito teoriemi vyrovnat i s problémy predikátů vyšších řádů (tzv. druhých intencí) a se spornými jsoucnými.⁵ Teorie pomyslných jsoucen byly neustále vylepšovány a jejich komplexita rostla. Otázky, které scholastické teorie řešili, lze rozdělit do následujících okruhů ([6], 117 – 141]; viz také [3]):

(1) Podstata: Co je to pomyslné jsoucno? Existují pomyslná jsoucna? Proč vymýšlíme pomyslná jsoucna? Jsou či existují pomyslná jsoucna ve stejném smyslu slova jako jsoucna reálná? Která věda studuje pomyslná jsoucna?

(2) Příčiny: Jsou pomyslná jsoucna vytvářeny vnější denominací? Které duševní mohutnosti vytváří pomyslná jsoucna? Rozum, vůle, smysl, představivost? Jakým způsobem je daná mohutnost či mohutnosti vytváří?

(3) Rozdělení: Jaké máme rody a druhy pomyslných jsoucen? Co je to negace? Co je to privace? Co je to pomyslný vztah? Máme pomyslné substance a různé druhy pomyslných akcidentů?

Na rozdíl od post-středověkých scholastiků, středověcí autoři, především v tradici pařížského nominalismu, se věnovali i sémantickým problémům jako je smysl a význam termínů neexistujících objektů, pravdivost vět s takovými termíny, a podobně.

Kromě problémů nebytí, intencionality, predikace vyššího řádu, a sporných jsoucen, existuje celá řada dalších problémů, které s pomyslnými jsoucnými souvisí:

- (1) Nebytí jako korelát myšlení: neexistující objekty, negativní fakta a stavy věcí
- (2) Nebytí jako korelát vnímání: vakuum, díry, prázdno, stín, atd.
- (3) Intencionalita: intencionální objekty, objekty myšlení, sémantika jazyka
- (4) Modalita I: možné, tj. kontingentně neexistující, objekty
- (5) Modalita II: nemožné, tj. nutně neexistující, objekty
- (6) Časovost: minulé či budoucí, tj. nyní neexistující, objekty
- (7) Fikce: texty, objekty literárních či jiných fikcí
- (8) Omyly: objekty omylů, špatné zobrazení, iluze
- (9) Ontologicky podezřelé položky I: abstraktní jsoucna (univerzálie, čísla, množiny, apod.)
- (10) Ontologicky podezřelé položky II: vnější vlastnosti, logické, sémantické, sociální, morální vztahy
- (11) Metodologie: fikcionalismus ve vědě a filozofii, ontologické závazky, parafráze, apod.

⁵ Druhé intence hráli roli ve scholastické *indentitní teorii predikace*. K moderní analytické formulaci a obhajobě této teorie, viz ([14], 82 – 91).

V kontextu pomyslných jsoucen se scholastikové zabývali především (1), (3), (5), (10), a (11), třebaže někteří diskutovali i (8). Ostatní otázky, tj. (2), (4), (6) a (9) byly probírány v jiných kontextech, nikoli pod hlavičkou ‘pomyslná jsoucna’. Je překvapující, že problémem (7) se barokní scholastikové nezabývali, pravděpodobně na základě implicitního předpokladu, že literární fikce se týká možných jsoucen a tudíž, zabýváme-li se podrobně možnými jsoucnými, není třeba zvláště se ještě zabývat problémem fikcí. Následující úvahy se týkají Suárezovy teorie *pomyslných jsoucen*, tj. problémů, které sám Suárez řešil pod touto hlavičkou. Jedná se tedy pouze o teorii *nutně* neexistujících intencionálních objektů; *možné* neexistující objekty jsou zde ponechány stranou.

B. Suárez o charakteru pomyslných jsoucen. František Suárez patří mezi nejdůležitější a nejvlivnější myslitele sedmnáctého století. Narodil se v Granadě v r. 1548, v Salamance studoval právo, filosofii a teologii. Od r. 1570 učil v jezuitských univerzitních kolejích v Segovii, Valladolidu, Římu, Alcaze, Salamance, a nakonec v portugalské Coimbre, kde vyučoval téměř do svého důchodu. Zemřel v Lisabonu v r. 1617 (viz [5]).

Suárez byl především teologem, který usiloval o vytvoření všeobsláhlého teologického systému, volně navazujícího ve svých obrysech na *Teologickou Sumu* Tomáše Akvinského. V polovině devadesátých let šestnáctého století Suárez ovšem přerušil svou teologickou práci, neboť „nikdo nemůže být dokonalým teologem, kdo nepoložil pevné metafyzické základy“ (DM Prolog). Na základě svých předchozích přednášek se rozhodl vytvořit první obsáhlé, čistě systematické, metafyzické dílo v dějinách filozofie, *Disputationes metaphysicae* (DM).⁶ Toto dílo bylo vydáno ve dvou svazcích v Salamance v roce 1597. Vliv tohoto díla byl patrný nejen mezi barokními scholastiky v katolických a nekatolických zemích, ale i mezi novověkými autory (racionalisty a v menší míře i empiricisty).⁷

Po úvodní metodologické disputaci, v níž Suárez hájí pojetí metafyziky jako vědy o reálném jsoucnu, se Suárez systematicky zabývá charakterem jsoucna (d2-11), jeho příčinami (d12-27) a rozdělením (d28-53). Poslední Disputace 54 probírá jsoucna ireálná, pomyslná. Disputace je rozdělena do šesti oddílů, první se týká charakteru pomyslných jsoucen, druhý příčin, a další čtyři rozdělení.

V prvním oddíle Disputace 54 probírá Suárez několik témat, z nichž si povšimneme dvou, (1) definice a existence, (2) ontologického statusu pomyslných jsoucen.

(1) *Definice a existence*

Suárez odmítá jak stanovisko, že pomyslná jsoucna nejsou, tak stanovisko, že jsou ve stejném smyslu slova jako jsoucna reálná. Pomyslná jsoucna totiž jsou (kontra první

⁶ Odkazy na toto dílo ([15]) budu pro zjednodušení klást bezprostředně do textu ve formátu ‚DM d54s1n3‘ ve smyslu ‚*Disputationes metaphysicae, disputatio 54, sectio 1, numerus 3*‘.

⁷ Viz knihu indického teologa J. Pereiry [9]. Přes mnohé zajímavé souvislosti a doklady, které Pereira předkládá, Suárezův individuální vliv na jiné barokní scholastiky a na novověké ne-scholastiky byl menší než se Pereira domnívá. Suárez byl sice vzorem a jedním z významných barokních scholastických autorů, ovšem existovala celá řada dalších autorů, jejichž vliv byl nemenší. Viz poslední část této stati a dále články [7] a [8].

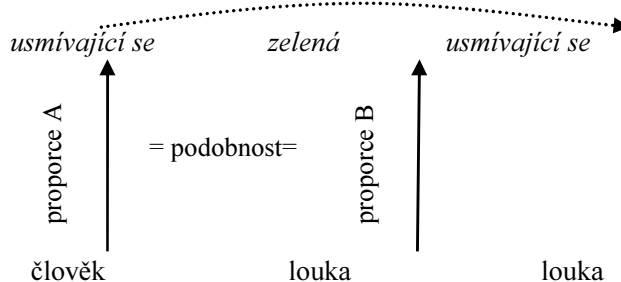
stanovisko), ovšem nikoli ve stejném smyslu slova jako reálná jsoucna (druhé stanovisko). Suárez je dále přesvědčen, že na základě správného pochopení toho, *co* pomyslná jsoucna jsou, je evidentní, že jsou (DM d54s1n1–7).

Podívejme se tedy nejprve na to, *co* je to podle Suáreze pomyslné jsoucno. Suárez se nejprve věnuje pojmu „pomyslné“ a pak teprve pojmu „jsoucno“ (viz níže, ontologický status). Pojem „pomyslné“ vyjadřuje vztah mysli (její rozumové složky, intelektu) k nějaké věci. Tento vztah může být podle Suáreze trojí: efektivní, subjektivní, a objektivní. V efektivním smyslu slova jsou pomyslné artefakty, protože jsou účinkem, *efektem*, mysli. V subjektivním smyslu slova jsou pomyslné naše myšlenky, neboť jsou to kvalitativní modifikace naší mysli; mysl je *subjektem* v němž inherují myšlenky. V objektivním smyslu slova je pak pomyslné to, co je *objektem* pro naši mysl. Objektivní může být pro naši mysl buď něco, co existuje zároveň i mimo naši mysl, anebo něco, co je čistě a pouze objektem v naší mysli. To pak je podle Suáreze pomyslné jsoucno ve striktním smyslu slova. Ostatní druhy pomyslnosti nejsou „ta pravá pomyslnost“, spadají do okruhu reálných vztahů (DM d54s1n5). Základní definice pomyslného jsoucna je tedy podle Suáreze „to co je pouze objektivně v intelektu“ (DM d54s1n6). Suárez navíc ještě přidává (bez jakékoli diskuse) i druhou definici, k ní se ovšem dostaneme níže, v celkovém zhodnocení Suárezovy teorie.

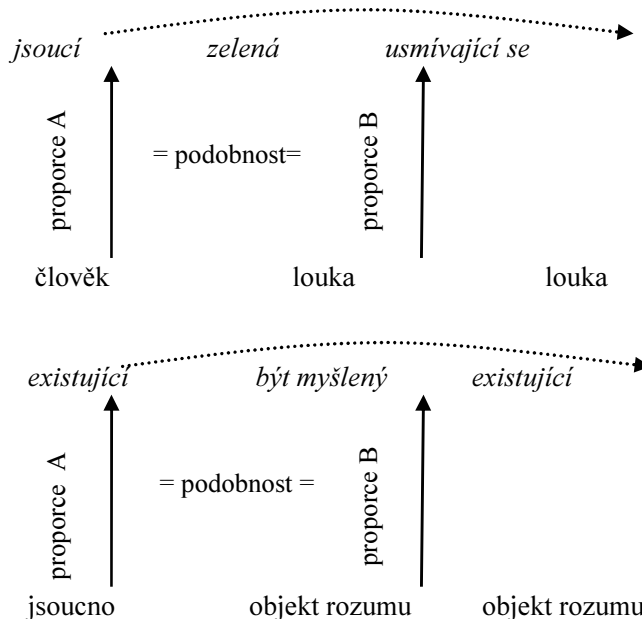
Víme-li nyní co znamená termín „pomyslné“ ve spojení „pomyslné jsoucno“, znamená to podle Suáreze evidentně, že nějaké pomyslné jsoucno je, protože přeci nelze (konzistentně) popřít, že myslím o něčem, co je pouze (objektivně) v mé mysli (DM d54s1n7). Kromě tohoto „ontologického“ argumentu ve prospěch pomyslných jsoucen Suárez dále apeluje na zkušenost, totiž že o slepotě, vztazích druhého řádu, sporných věcech, a jiných příkladech pomyslných jsoucen běžně přemýšlíme. Tudíž jsou (DM d54s1n7).

(2) Ontologický status

Jak jsme viděli, podle Suáreze pomyslná jsoucna jsou (existují) ale nikoli ve stejném smyslu slova jako reálná jsoucna. V jakém smyslu tedy jsou? Nemohou přeci být nazvána „jsoucna“ jen tak, bezdůvodně. Podle Suáreze jsou takto nazvána podle tzv. analogie proporcionality (DM d54s1n9). Suárez tento typ analogie vysvětluje v Disputaci 28 (DM d28s3n4) a schematicky si ji můžeme znázornit takto:

‘Usmívající se’ může být analogicky predikováno o *louce*, protože *louka* se má k *zeleni* jako *člověk* k *usmívání se*. S ohledem na pomyslná jsoucná vypadá pak Suárezovo pojetí jejich ontologického statusu takto:

Objekt myšlení (který nemá extra-mentální existenci) se má vůči *myšlení o něm* (tj. o tomto objektu) jako se má *objekt* vůči *existování*. Tudíž lze říci, že objekt myšlení *je* neboli *existuje*.

Vzhledem k tomu, že toto řešení indikuje, že “existovat” znamená pro pomyslná jsoucná “být myšlen,” je přirozené, že někteří scholastikové přišli s tezí, že být pomyslným jsoucнем je vnější denominace: *být* znamená (pro pomyslná jsoucná) prostě a jednoduše *být myšlen*. V příští sekci se k této tezi v krátkosti vrátíme.

C. Suárez o příčinách pomyslných jsoucn. Příčinami pomyslných jsoucn se Suárez zabývá v druhé sekci Disputace 54. V aristotelské tradici se rozlišují čtyři druhy příčin: formální, materiální, účinná a účelová. Suárez hájí tezi, že na základě principu dostatečného důvodu musí mít pomyslná jsoucná účinnou příčinu (DM d54s2n3), třebaže nemají ostatní tři druhy příčin (DM d54s2n1).

Co je touto příčinou? Intelekt a u sporných jsoucn snad i představivost (Suárezova vyjádření ohledně role představivosti jsou nejasná). Vůle nemůže podle Suáreze tvořit pomyslná jsoucná neboť vůle předpokládá práci intelektu. Pomyslná jsoucná jsou tudíž výsledkem intelektu, k nimž se vůle následně může také zaměřit (DM d54s2n4-5 a dále n17-18).

Největší pozornost věnuje Suárez vnějším denominacím a tomu, zda mohou vysvětlit pomyslná jsoucná (DM d54s2n6-14). ‘Denominovat’ znamená „označit věc derivativně”. To mohu na základě něčeho vnitřního, např. „bílý“ (Sókratés) či vnějšího „oblíbený“.

Není pomyslné jsoouco jednoduše „myšlené“ tj. vnější denominace? Suárez se domnívá, že nikoli, protože myšlení je reálný proces a myslíme i celou řadu reálně existujících objektů. K tomu, aby něco bylo pomyslným jsooucnem, musí daná věc být myšlena reflexivně jakožto bytí, i když žádné nemá. Vnější denominace je tedy nutná ale nikoli postačující podmínka pomyslného jsoouca.

Francisco Suarez

exklusivní? (2) Je adekvátní (vyčerpávající)?

(1) *Exklusivita*

Otázka exkluzivity se týká toho, zda druhy, do kterých jsme rod pomyslných jsooucnů rozdělili, se vzájemně „nepřekrývají“, takže to, co by spadalo pod jeden druh, by spadalo i pod jiný druh.

Suárez argumentuje takto: negace (v úzkém smyslu slova) je negativní vlastnost, tj. neměti něčeho u subjektu, který *nemůže* danou vlastnost mít. Např. nevidoucí kámen. Privace je negativní vlastnost u subjektu jenž *může* mít danou vlastnost. Např. slepý Sókratés. Obě tyto nerelační vlastnosti jsou odlišné od relace. Negace, privace, relace jsou tedy exkluzivní rody (kategorie) pomyslných jsooucnů (DM d54s3n3-7).

(2) *Adekvátnost*

Otázka adekvátnosti je mnohem obtížnější (DM d54s4n1). Za prvé jde o to, zda máme např. pomyslné substance, kvantitativní, kvality, a podobně. Jinými slovy, zda není

Posledním tématem k němuž se Suárez vyjadřuje v kontextu pomyslných jsooucnů je otázka, zda Bůh vytváří pomyslná jsoouca. Suárez argumentuje pro tezi, že nikoli, protože by to „ohrožovalo“ jeho dokonalost. Nicméně proti Gabrielu Vázquezovi (1549 – 1604) trvá Suárez na tom, že Bůh poznává pomyslná jsoouca, která tvoříme my, lidé (DM d54s2n19-24).

D. Suárez o rozdělení pomyslných jsooucnů.

Poslední čtyři sekce Disputace 54 se zabývají rozdělením pomyslných jsooucnů. Standardně se rozlišují tři druhy pomyslných jsooucnů: negace, privace, a relace. Navíc zde jsou ještě sporná jsoouca, tj. jsoouca nemožná v užším smyslu slova (kulatý čtverec, kozlojelen). O jejich kategorizaci se vedly v poststředověké scholastice spory. Tématem rozdělení se Suárez zabývá velice podrobně v sekcích 3 až 6. Suárez si klade především následující dvě otázky: (1) Je toto dělení

tolik kategorií pomyslných jsoucen jako je kategorií reálných jsoucen (případně i více, připočítáme-li negace a privace). Suárez věnuje mnoho stran podrobnému důkazu, že veškeré domnělé kategorie pomyslných jsoucen jsou buď negativní, tj. negace a privace, anebo pozitivní, které lze všechny redukovat na relaci (DM d54s4n3-9).

Za druhé je zde problém sporných jsoucen. Ty se totiž zdají být další, tj. čtvrtou, kategorií pomyslných jsoucen. Existují tři možnosti, jak se vyrovnat se spornými jsoucnými: (a) zařadit je k negacím; (b) interpretovat tradiční doktrínu tříčlenného dělení pomyslných jsoucen za dělení, které se týká pouze pomyslných jsoucen se základem v realitě; (c) eliminovat sporná jsoucná (chápat je jako nemyslitelné). Suárez považuje jak první, tak druhou možnost za přijatelnou (DM d54s4n2 a dále n10). Poslední možnost pak Suárez nezvažuje.

Kromě úvah o exkluzivitě a adekvátnosti dělení zavádí Suárez do svých úvah svérázný prvek, o němž se doboví kolegové (např. Francisco de Araújo, 1580 – 1664) vyjadřují jako o „nové a neslychané doktríně“: Suárez totiž porovnává a dále dělí negace/ privace ve dvou rovinách: jakožto pomyslná jsoucná (DM d54s5n20-24; *Comparantur privatio et negatio ut entia rationis sunt*) a jakožto reálné nebytí (DM d54s5n2-19; *Comparantur negatio et privatio ut in rebus sunt*). V další sekci poukáží na nekonzistenci, kterou si tím Suárez zavádí do své teorie pomyslných jsoucen.

E. Kritické zhodnocení Suárezovy teorie. Suárezova teorie je příkladem „klasické teorie“, tzn. teorie, která je ve svých hlavních bodech zastávána většinou filosofů Suárezovy doby. Lze ji nazvat „objektualismem“, protože v jádru se jedná o teorii, kde pomyslná jsoucná jsou „čistými objekty myslí“, tj. objekty, které pouze myslíme a které v extramentální skutečnosti nemohou existovat. Suárezova teorie má obdivuhodnou šíři i hloubku, kterou jsme v předchozích pasážích zdaleka nevyčerpali. Lze ovšem Suárezovu teorii bez výhrad přijmout? Zaměříme se nyní na problematická místa této teorie. Jedná se o tři okruhy problémů: doplňující, okrajové a fundamentální.

1. Doplňující problémy. Suárez si nekladl celou řadu otázek, na které lze v rámci jeho teorie odpovědět, aniž bychom cokoli z jeho teorie odmítli. Uveďme si několik příkladů:

a) Co činí pomyslná jsoucná nemožná pro aktualizaci v realitě? Zdá se, že tímto důvodem může je spornost, zápornost, a neúplnost. Spornost se týká jsoucen jako je kozlojelen, zápornost jsoucen jako je slepota, neúplnost se týká obecnin, např. člověka jako takového (který není ani muž ani žena, ani běloch ani ne-běloch).

b) Jsou pomyslná jsoucná esenciálně aktuálně myšlené objekty? Kde jsou před tím, než je myslíme? O této otázce se po Suárezovi vedli prudké spory, např. mezi skotisty (viz [7]). Suárez naznačuje esenciální aktuálnost myšlených objektů, ale explicitně toto stanovisko nehájí.

c) Jsou pomyslná jsoucná individuální či obecná? Tuto otázku si Suárez neklade a není tedy zřejmé, zda by připustil jak obecná tak individuální pomyslná jsoucná (tj.

chiméru jako takovou a tuto individuální chiméru).⁸

Některé doplňující problémy se týkají všech barokních autorů, nejen Suáreze: Co jsou to literární fikce – posibilia, pomyslná jsoucna, či něco jiného? Není třeba připustit vícero modů pomyslnosti? K realitě je totiž myslitelný několikerý kontrast: zdánlivost, literární výmysl, omyl. Můžeme se mýlit či mít pravdu o pohádce, stejně tak jako o realitě; a jak v realitě tak v pohádce může vystupovat pravé či falešné zlato. Zdá se, že je celá řada dalších modů bytí, kromě Suárezovy reality a pomyslnosti.

2. Okrajové problémy. Suárez dále zastává některé problematické teze, které by ale snad bylo možné řešit drobnými úpravami. Opět si uveďme některé příklady:

a) Metodologie pomyslných jsoucen: patří do metafyziky anebo ne? Podle Suáreze – „oficiálního“ stanoviska nikoli, metafyzika má pouze jeden předmět a tím je reálné jsoucno. Neoficiálně jim ale Suárez věnuje velkou pozornost, protože prý jsou užitečné k osvětlení reálných jsoucen. I samotná struktura Disputace 54 se shoduje se strukturou *Metafyzických disputací* vzatých jako celek (charakter, příčiny, dělení). Suárez naznačuje, že do metafyziky patří jakožto její předmět i pomyslná jsoucna, třebaže sekundárně jako něco *podobného* reálným jsoucům. Z toho ovšem vyplývá, že tak jako jsou objekty analogické, tak jsou i analogické vědy, tzn. metafyzika v širším smyslu slova je vlastně skupinou analogicky spřízněných věd, „metafyzik“ ve striktním smyslu slova.

b) Suárez tvrdí, že pomyslná jsoucna mají „jakousi“ účinnou příčinu ale nikoli ostatní příčiny. Proč? Protože jsou pomyslná. Nicméně neplatí toto i o ostatních příčinách? Nelze říci, že pomyslná jsoucna mají jakousi materiální, formální a obzvláště finální příčinu? U finální příčiny se zdá být zjevné, že ji pomyslná jsoucna mají (vždyť je „děláme“ abychom mysleli nejsoucno, sporné jsoucno, atd.). Suárezovu nauku o příčinách je tedy třeba modifikovat.

c) Podle Suáreze jsou pomyslná jsoucna nereálných účinkem reálné mohutnosti, totiž intelektu. Samo o sobě se ale zdá nemožné, aby reálná mohutnost měla nereálné účinky. Zdá se, že je třeba přisoudit intelektu *sui generis* intencionální kauzalitu, která není totožná s žádnou ze čtyř tradičních Aristotelských typů kauzality.

d) Role představivosti: Suárez si protirečí ohledně toho, zda je smyslová představivost schopna vytvářet pomyslná jsoucna. V rámci své teorie, kdy pouze nemožná jsoucna jsou pomyslná, je třeba říci, že Suárez by měl představivost rozhodně odmítnout. Cokoliv

⁸ V původní verzi tohoto článku jsem tvrdil, že Suárez by individuální pomyslná jsoucna připustil na základě toho, že pro Suáreze je principem individuality existence (DM d5s6), kterou mají svým způsobem (*suo modo*) i pomyslná jsoucna. Anonymní recenzent mě ovšem upozornil na následující potíž s individualitou pomyslných jsoucen u Suáreze: principem individuace je pro něho *existence jakožto reálně totožná s esencí* (čímž se Suárez vyhraňuje vůči tomismu, který zastává reálnou distinkci mezi esencí a existencí). Jinými slovy principem individuace je *celá entita jako taková*, ať už ji bereme jako *existenci* anebo jako *esenci* (obojí je totéž). Co však tvoří celou entitu? Substanciální forma, první látka a substanciální sjednocující modus. Pomyslná jsoucna pak sice mají *suo modo* existenci, ovšem nezdá se, že by měli *suo modo* substanciální formu, první látka a sjednocující modus. Z toho by vyplývalo že nemohou být individuální.

si lze smyslově představit je možné i realizovat. Spornost se objevuje až na úrovni myšlených předmětů.

3. Fundamentální problém. Suárezova teorie ovšem obsahuje i potíž, která se týká samotné konsistence jeho teorie. Suárez totiž předkládá dvě různé definice pomyslných jsoucen, která považuje za ekvivalentní, třebaže ve skutečnosti v rámci jeho teorie ekvivalentní nejsou. Suárez tvrdí, že:

[D1] Všeobecná a správná definice pomyslného jsoucna je to, co je pouze objektivně v intelektu, anebo [D2] to, co je myšleno jako jsoucno, i když to samo o sobě žádnou jsoucnost nemá.⁹

Podle první definice (D1) je pomyslné jsoucno to, co je objektem pouze v rozumu a nikde jinde. Tuto definici jsme si již vysvětlili. Podle druhé definice (D2) ovšem pomyslné jsoucno musí být myšleno *jakožto jsoucno*. Tyto dvě definice tedy mohou být ekvivalentní pouze v případě, že objektem-v-rozumu může být pouze jsoucno. Suárez, v návaznosti na Tomáše Akvinského, skutečně nejprve tvrdí (DM d54s1n8), že adekvátním předmětem rozumu je jsoucno. Nicméně, jak jsme již poukázali, Suárez v dalších sekcích své disputace připouští možnost myslet negace/privace nejen jakožto (pomyslná) jsoucna, ale také jakožto nejsoucna. Navíc uvádí i možnost „nepravdivých negací,“ tj. nejsoucen myšlených jakožto jsoucna (d54s5n2). Dostáváme tedy celkem čtyři „kategorie“ Suárezovy ontologie: reálná jsoucna (P1: jsoucna myšlena jakožto jsoucna), nereálná jsoucna (P2: nejsoucna myšlena jakožto jsoucna), reálná nejsoucna (P3: nejsoucna myšlena jakožto nejsoucna), nereálná nejsoucna (P4: jsoucna myšlena jakožto nejsoucna). Schematicky vyjádřeno:

	REÁLNÉ	NE-REÁLNÉ
JSOUCNO	(P1) reálná jsoucna: jsoucna myšlena jakožto jsoucna	(P2) nereálná jsoucna: nejsoucna myšlena jakožto jsoucna
NE-JSOUCNO	(P3) reálná nejsoucna: nejsoucna myšlena jakožto nejsoucna	(P4) nereálná nejsoucna: jsoucna myšlena jakožto nejsoucna

Vymezují obě definice definice, D1 i D2, stejné položky Suárezovy ontologie? Podle D1 jsou pomyslná jsoucna pouze objektivně v rozumu, což vylučuje P1 a zahrnuje P2. Patří do rozsahu D1 položky z P3? Zdá se, že ano, protože nejsoucna jakožto nejsoucna nemají jiné bytí (vždyť jsou nejsoucna) než jako pouhý objekt v rozumu. Patří do rozsahu D1 položky z P4? Zdá se, že ne, protože jsoucna myšlena jakožto nejsoucna mají kromě objektivního bytí také své vlastní reálné bytí. Do D1 tedy náleží položky P2 a P3. Jak je to s D2? Do D2 náleží pouze položky P2, protože pouze v tomto případě je myšleno jakožto jsoucno, třebaže jsoucny nejsou. Vidíme tedy, že definice D1 a D2 nejsou ekvivalentní vůči

⁹ „Et ideo recte definiri solet, ens rationis esse illud, quod habet esse objective tantum in intellectu, seu esse id, quod a ratione cogitatur ut ens, cum tamen in se entitatem non habeat“ (DM d54s1n6).

vlastním Suárezovým ontologickým východiskům a jeho teorie je tudíž nekonzistentní.

Pokud se podíváme na Suárezovu teorii z vnějšíku, kde vzniká potíže a jak ji bychom se jí mohli vyhnout? Problém vzniká dojemem, kterému Suárez podlehl, že o nebytí lze uvažovat dvojím způsobem: tak jak je samo o sobě a tak jak je jakoby nějaké-jsoucno (pomyslné). Lze ale myslet nebytí tak, jak je samo o sobě? Nejednalo by se o něco, co je „pohřbeno v hrobu společné nicoty“? ([2], 56) Je možné, tak jak to dělá Suárez, kvantifikovat a klasifikovat nejrůznější typy nejsoucen? Tím, že klasifikujeme nejsoucná, přiznáváme jim určitou „ontologickou hustotu“. Pokud je tato „ontologická hustota“ vlastností nejsoucen jako takových a nikoli projekcí našeho rozumu, stává se teorie pomyslných jsoucen zbytečná. Nejsoucná lze totiž myslet jakožto nejsoucná a proč se tedy „namáhat“ myslet je jinak, než jsou, totiž jakožto jsoucna? K otázce se ještě vrátím v příští sekci, která se týká recepce Suárezovy teorie.

F. Recepce Suárezovy teorie pomyslných jsoucen. Třebaže se Suárez stal vzorem pro většinu barokních filosofů, především ve svém vlastním jezuitském řádu, nelze říci, že by jeho teorie dosáhla v barokní scholastice všeobecného přijetí. Barokní autoři rozpracovali celou řadu teorií, které lze klasifikovat do čtyř fundamentálních „rodin“:

1) Objektualismus: klasická teorie podle níž jsou pomyslná jsoucna „čisté objekty“ myšlení. Suárezova teorie je pouze jednou z verzí objektualismu, jiné verze zastávali tomisté a skotisté. Patrně nejropracovanější a nejpřesvědčivější teorie byla formulována dvojicí skotistických filosofů, Bartolomeo Mastriem a Bonaventurou Bellutem.¹⁰ K jejich teorii se ještě vrátíme.

2) Fallibilismus: svérázná teorie podle níž jsou pomyslná jsoucna mylnými propozicemi. Tato teorie byla formulována jezuitou Pedrem Hurtadou de Mendoza a zastávána např. pražským Rodrigem de Arriaga.¹¹

3) Kontradiktivismus: pozdní barokní teorie, která redukovala pomyslná jsoucna na explicitně vnitřně kontradiktorní (jako např. kulatý čtverec). Tato teorie byla zastávána mnohými jezuity; u Juana Caramuela vrcholí v eliminativismu, tj. v popření, že vůbec nějaká pomyslná jsoucna jsou.¹²

4) Potencialismus: odvážná teorie podle níž mají pomyslná jsoucna nějakou na myšlení nezávislou složku. Teorie byla formulována Johnem Puchem;¹³ anticipuje některé současné neo-meinongiánské teorie.

Mastri/Belluto, ač skotisté, hájí teorii podobného typu jako je teorie Suárezova, totiž

¹⁰ Bartolomeo Mastri (1602 – 1673) a Bonaventura Belluto (1600 – 1676) byli italský Konventuálové; Mastri je patrně nevýznamnějším skotistou 17. století.

¹¹ Pedro Hurtado de Mendoza (1578 – 1641) byl Suárezovým kolegou ze Salamanky. Hurtado je tradičně považován za Suáreziána ([10], 19 – 20), zřejmě pro jeho mnohé odkazy na něho. Ve skutečnosti vytvořil zcela odlišný filosofický systém. V Praze na Hurtada navazoval Rodrigo de Arriaga (1592 – 1667).

¹² Juan Caramuel y Lobkowitz (1606 – 1682) se narodil Lucembursko-českým rodičům v Madridu. Stal se cisterciákem; přispěl do nesčetné řady vědních oborů.

¹³ John Punch (1603–1672/3) byl irský observant a patrně nejoriginálnější skotistou 17. století.

objektualismus. Oproti Suárezovi u nich ovšem došlo k několikerému zlepšení.¹⁴

1. Doplnující problémy. Otázkami „Co činí pomyslná jsoucná nemožná pro aktualizaci v realitě?“ a „Jsou pomyslná jsoucná individuální či obecná?“ se Mastri/Belluto explicitně nezabývají. V tomto ohledu ani jejich teorie není úplná. Nicméně se intenzivně zabývají otázkou „Jsou pomyslná jsoucná ze své esence aktuální?“ Pokud ano, kde jsou, než na ně myslíme? (Nejprve přeci musí být v potenci, než mohou být v aktu). Pokud ne, zdá se, že je zde něco, co je na myšlení nezávislé, co aktualizujeme svým myšlením. (Jinými slovy, pomyslná jsoucná mají na myšlení nezávislou složku). V polemice proti Punchovi vypracoval Mastri/Belluto názor, že pomyslná jsoucná jsou v potenci *virtuálně*, díky vnější denominaci z intelektu. Je tedy správné definovat jako pomyslné jsoucné to, co je *či může* být myšleno. Ono „může být“ je ale třeba chápat v širším smyslu slova nikoli jako něco, co je nezávislé na našem myšlení. Je to spíše něco „projikovaného“ naší myslí „zpětně“ v případech, kdy již nějaké pomyslné jsoucné myslíme.

Mastri/Belluto dále rozpracovali myšlenku, kterou Suárez pouze naznačil, totiž že pokud jsou pomyslná jsoucná něco-jako-jsoucná, měli by mít i něco-jako-atributy (dobré, pravdivé, jedno, věc, atd.). Dochází k závěr, že pomyslná jsoucná mají analogicky přesně tytéž atributy jako jsoucná reálná. To, že se zde jedná o originální příspěvek Mastri/Belluta lze vytušit z faktu, že zatímco u všech ostatních otázek Mastri/Belluto uvádí v klasifikaci různých názorů na věc odkazy na desítky autorů, v sekci o attributech jakékoliv odkazy na jiné autory chybí.

2. Okrajové a věcné problémy. Uvedli jsme několik okrajových problémů, které Suárez ne zcela uspokojivě vyřešil. Podívejme se v krátkosti, jak si s nimi poradili Mastri/Belluto:

a) Metodologie pomyslných jsoucen: ani pojetí Mastri/Belluta zde není zcela jasné. Naši autoři se zabývají pomyslnými jsoucnými jak v kontextu logiky, tak v kontextu metafyziky. Symetrie mezi metafyzikou reálných jsoucen a metafyzikou pomyslných jsoucen je u nich ovšem výraznější než u Suáreze.

b) Příčiny pomyslných jsoucen: Mastri/Belluto po podrobné argumentaci dochází k závěru, že pomyslná jsoucná mají všechny čtyři druhy příčin, třebaže ve zvláštním intencionálním či metaforickém smyslu slova.

c) Příčiny pomyslných jsoucen: Jak jsme již uvedli, Mastri/Belluto výslovně uznávají, že kauzalita, která produkuje pomyslná jsoucná je *sui generis*, tj. „speciální“ intencionální kauzalita.

d) Role představivosti: Mastri/Belluto se výslovně obracejí proti nejasnostem a nekonzistenci Suárezovy Disputace 54. Dvojice autorů také podrobně zvažuje otázku mentálních schopností, které vytvářejí pomyslná jsoucná. Jako jediní barokní autoři, které jsou mi známi, berou v úvahu i možnost zda je způsobuje paměť. Nakonec dospívají k závěru, že žádná schopnost, kromě intelektu a „snad i vůle“ je nevytváří.

Fundamentálnímu Suárezově problému, identifikovanému v sekci E.3, se Mastri/

¹⁴ Podrobné pramenné odkazy k následujícím dvěma sekcím lze nalézt v [7].

Belluto vyhýbají jednoduše tím, že nepřipouštějí myšlení nebytí tak jak je. (Pouze v nepřímém smyslu: reflexivně poznáváme to, že pomyslný jsoucnům v realitě jako takové nic přesně vzato neodpovídá).

Mastri/Bellutova teorie vypadá přesvědčivěji i co se týče dělení pomyslných jsoucen. Oba skotisté si uvědomují, že rozdělení pomyslných jsoucen na negace, privace, a relace má silnou podporu tradice. Nicméně, toto dělení je podle nich neudržitelné. Poukazují na několik obtíží, z nichž uvedu dvě zásadní: Za prvé, negace jsou vlastně pozitivní kvality neboť jsou ničím-chápaným-jako-něco; striktně vzato tedy žádná pomyslná jsoucná nejsou negativní (ledaže bychom přijali možnost myslet jsoucnou jakožto nejsoucnou, což Mastri/Belluto odmítají). Za druhé, sporná jsoucná nelze zařadit do žádné z tradičních tří kategorií pomyslných jsoucen. Mastri/Belluto dochází tedy k revizionistickému závěru, že dělení pomyslných jsoucen je analogické dělení reálných jsoucen (existují pomyslné substance a různé rody pomyslných akcidentů).

Pro zajímavost si ještě uvedme, že Mastri/Belluto prohlubují reflexi nad otázkou pomyslných jsoucen u Boha. Tato otázka byla v období 42 let mezi Suárezem a Mastri/Bellutem rozpracována do velkých podrobností. Zatímco Suárez zvažuje dvě teorie (Bůh činí či nečiní pomyslná jsoucná) Mastri/Belluto zvažují pět teorií a celou řadu argumentů pro i proti. Závěr je překvapivý: nelze racionálně rozhodnout zda Bůh činí „svá vlastní pomyslná jsoucná či nikoli“. (Na tomto místě si nelze nevzpomenout na Kantovy antinomie a to u autorů, kteří v baroku platili za konzervativní myslitele).

G. Závěr. Cílem této studie bylo vyložit Suárezovy názory na charakter (sekce B), příčiny (sekce C), a rozdělení pomyslných jsoucen (sekce D). Suárezovu teorii jsem vyložil jak na pozadí současných systematických úvah o neexistujících intencionálních objektech (sekce A), tak na pozadí barokní recepce Suárezovy teorie (sekce F). Suárezovu teorii jsem taktéž podrobil imanentní věcné kritice a hájil jsem stanovisko, že Mastri/Bellutova teorie pomyslných jsoucen je přesvědčivější než teorie Suárezova. Ukázali jsme si, že Mastri/Belluto se vyhýbají jak Suárezově fundamentálnímu problému (myslet nejsoucnou jakožto nejsoucnou), tak Suárezově okrajovějším problémům (jako je neuznání *sui generis* intencionální kauzality či obtížně hájitelnému tradičnímu dělení pomyslných jsoucen). Mastri/Belluto pravděpodobně reprezentují pravý vrchol barokních diskusí o pomyslných jsoucech; jejich pozice a argumenty mají pro aristotelcky orientované myslitele dodnes svoji *historickou* hodnotu. O tom, zda mohou být přínosem i z *věcného* hlediska, by ovšem bylo možné rozhodnout až po důkladnější formulaci a obhajobě základních aristotelsko-scholastických východisek (po vzoru např. [14]). Tato východiska totiž nejsou v současné analytické diskusi o neexistujících objektech brána v úvahu (srov. např. [12]).¹⁵

¹⁵ Text tohoto článku byl přednesen 29. ledna 2009 na Filozofickém ústavu SAV v Bratislavě; účastníkům přednášky děkuji za diskuzi a SAV za pozvání a cestovní grant. Dále děkuji anonymnímu recenzentovi za velmi cenné připomínky k článku. Stať vychází s podporou grantu GAAV (č. IAA 908280801: „Metafyzika v současné analytické filosofii a její souvislosti s metafyzikou novodobého aristotelismu“ a GAČR (č. P401/11/P020: „Spory o irrealitu v poststředověké filosofii“).

LITERATURA

- [1] BOHÁČEK, K.: *Proč Gorgiás mluví: Úvod do filosofie nebytí*. Praha: Filosofia 2004.
- [2] FINDLAY, J. N.: *Meinong's theory of objects and values. Second edition*. Aldershot: Gregg revivals 1995 (orig. 1933).
- [3] GREDT, J.: *Základy aristotelsko-tomistické filosofie*. Praha: Krystal OP 2009.
- [4] GRIFFIN, N. – D. JACQUETTE (ed.): *Russell vs. Meinong: The Legacy of „On Denoting“*. New York, NY: Routledge 2009.
- [5] HEIDER, D.: *Kdo byl František Suárez? Život a dílo „Vynikajícího doktora“*. Olomouc: Refugium 2009.
- [6] NOVOTNÝ, D. D.: Prolegomena to a Study of Beings of Reason in Post-Suárezian Scholasticism, 1600 – 1650. In: *Studia Neoaristotelica*, No 2, III, 2006.
- [7] NOVOTNÝ, D. D.: Forty-Two Years after Suárez: Mastri and Belluto's Development of the „Classical“ Theory of Entia Rationis. In: *Quaestio: The Yearbook of the History of Metaphysics*, No 8. Brepols 2008.
- [8] NOVOTNÝ, D. D.: Rubio and Suárez: A Comparative Study on the Nature of Entia Rationis. In: Čemusová, P. (ed.): *Proceedings of the International Conference Bohemia Jesuitica*. Praha: Karolinum 2009.
- [9] PEREIRA, J.: *Suárez: Between Scholasticism and Modernity*. Milwaukee, WI: Marquette University Press 2007.
- [10] PEREIRA, J. – FASTIGGI, R. *The Mystical Theology of the Catholic Reformation: An Overview of Baroque Spirituality*. Lanham, MA: University Press of America, Inc. 2006.
- [11] QUINE, W. V. O.: On What There Is. In: *Review of Metaphysics*, 2(1), 1948; slovenský překlad: „O tom, čo je“. Přel. R. Cesta. In: *Z logického hľadiska*, Bratislava: Kalligram 2005, s. 13 – 35.
- [12] REICHER, M.: Nonexistent Objects. In: Zalta, E. N.: *The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Fall 2008 Edition)*.
URL=<<http://plato.stanford.edu/archives/fall2008/entries/nonexistent-objects/>>.
- [13] RUSSELL, B.: On Denoting. In: *Mind*, č. 56, vol. XIV, 1905 [původní publikace, mnohokrát přetištěna].
- [14] SOUSEDÍK, S.: *Identitní teorie predikace*. Praha: Oikoyomenh 2006.
- [15] SUÁREZ, F. *Disputationes Metaphysicae*. 2 Vols. Hildesheim: Georg Olms 1965. [Repr. of Opera Omnia. Editio Nova ed. C. Berton. Tom. XXV, XXVI].
- [16] VOLTOLINI, A.: Synkretistická ontologie fiktivních jsoucen. In: Císař, K. – Kořátko, P. (ed.): *Text a dílo: Příklad Menard*. Filosofia: Praha 2004.

Daniel D. Novotný, Ph.D.
TF JU
Kněžská 8
370 01 České Budějovice
Česká republika
e-mail: danielnovotny@gmail.com